
Silva USKOKOVIĆ

U NAPUŠTENJOJ SEOSKOJ STAJI

Silva Avramović je rođena 15. septembra 1923. u Beogradu u porodici Šemaje i Matilde (rođ. Stefanović) Avramović. Imala je brata Josifa koji je poginuo 24. avgusta 1944. godine.

Po povratku u Beograd, oktobra 1944, nastavlja školovanje i započinje studije na Ekonomskom fakultetu, upoznaje studenta Farmaceutskog fakulteta Milutina Uskovića i udaje se za njega. Iz tog srećnog braka ima dve kćerke: Sonju, farmaceuta, i Draganu, službenika. Ima troje unučadi.

Po mom sećanju živeli smo, moji roditelji – otac Šemaja, majka Matilda – i brat Josif – lepim životom, mislim iznad prosečnog standarda. Živeli smo u roditeljskoj kući u lepom kraju Beograda, u Kajmakčalanskoj ulici br. 26. Moj otac je bio trgovac i imao je radnju u Ulici Nikole Spasića br. 2. Mama je posle udaje ostavila službu, posvetila se domaćinstvu i podizala decu. Brat Josif, nešto stariji od mene, školovao se kao i ja. Rat nas je zatekao uplašene i zbunjene. Moj otac je bio na vojnoj vežbi, ali se vrlo brzo vratio odeven u seljačku odeću. Odmah nam je nabavio lične karte sa lažnim srpskim imenima. Polako, kao i još neki Jevreji počeli smo se pripremati da bežimo. Jednoga ranog jutra izašli smo iz kuće, sve smo razmestili, zaključali, poljubili mezuzu i otad je započela naša Golgota.

Otišli smo vozom u Kuršumliju. Sve četvoro smo imali male nese-sere, nove lične karte sa lažnim imenima, malo novca, po džemper i

veš. Otac je svakome od nas dao cedulju sa jednom adresom, ali ne mnogo jasnom.

Ulazimo u voz, i to svak u drugi kupe. Trebalo je da onaj ko ostane živ ode na adresu koju smo svi dobili. Sišli smo u Kuršumliji. Drhtala sam u strahu da li smo svi stigli. Hvala Bogu, sve četvoro smo bili tu i verovala sam da smo spaseni. Odlazimo u kuću očevog prijatelja Stanoja Stefanovića. Kad nas je ugledao, Stanoje je zagrlio mog oca i rekao: „Šemaja, brate moj.“

Na to mu je otac odgovorio: „Zaboravi, više nisam Šemaja, sad sam Nikola Petrović.“ Tu smo bili nedelju dana, srećni, okruženi dobrim ljudima i bez straha. Međutim, uskoro je četnički vojvoda Kosta Pećanac objavio da se Jevreji moraju isterati, pa smo iz Kuršumlije otišli tužni i nesrećni i krenuli prema Prištini. Ali na našu nesreću, kad smo stigli do Podujeva, uhapšeni smo. Uz neki meni nepoznat sporazum, stražar nas je ipak nešto kasnije pustio da pobegnemo. Naše bekstvo se zbilo noću. Tada odlazimo u Prokuplje u kome nema Nemaca – tu su Bugari. Jednoga dana, pola sata pre policijskog časa, naša gazdarica ulazi u našu sobu i kaže:

„Jedan Bugarin traži Veru“ (moje novo ime sa lažne legitimacije). Preplašena što me traži Bugarin, a još više od toga kako me je otac pogledao, izašla sam s gazdaricom. Bugarski vojnik mi je rekao da sutra dolaze Nemci, kaznena ekspedicija i da sve Jevreje vode u logor. Nismo znali šta da radimo. U Prokuplju se nalazilo osam jevrejskih porodica. Gazdarica nas teši, a novi prijatelj Ilija Joksimović savetuje da bežimo. Ilijina sestra se nudi da nas odvede u obližnje selo Jugovac.

Selo je udaljeno oko 10 kilometara. Nema puta, ide se preko nekih gudura kroz pustoš, a nalazi se ispod Jastrepca. Živeli smo u tom selu u jednoj napuštenoj štali – dole zemlja, gore krov kroz koji se vidi nebo. Svi smo bili u seljačkoj odeći, staroj i dronjavoj. Živeli smo od našeg rada: išli smo u nadnicu da kopamo. Seljaci nemaju novca, ali plaćaju u hrani. Dobro je, bar imamo hleba. Seljaci su inače za nadničare spremali dobru hranu. U nadnicu smo išli tata, brat i ja. Bila sam tužna misleći na mamu, jer smo mi ipak ponešto dobro pojeli, a njoj je ostajala samo proja. Jednom smo morali da okopavamo kukuruz, a mi smo znali jedino za kivan ili pečen kukuruz. Na njivi vidimo neku nisku i slabu stabljiku sa zelenim listom. Otac nas je savetovao da budemo uvek poslednji u vrsti i da gledamo kako drugi rade, pa da tako i mi radimo. Na njivu se ide čim svane. Jednog dana bilo nas je dvanaest nadničara, ja sam bila poslednja, ispred mene brat, pa tata. Ruke su mi bile u žuljevima.

Digla sam pogled da obrišem ruke; prvi put sam imala ašov u rukama. Pogledam u brata i oca i vidim radnike ispred mog oca kako stoje okrenuti prema nama i smeškaju se. Ja upozorim oca, on digne glavu, a svi radnici prasnu u smeh: „Nikola, pa šta to radiš? Pa ti okopavaš trnje.“ Tata se brzo snašao i rekao: „To je zato da se svi malo našalimo.“

Uveče nam je otac rekao da je premro od straha, jer ako vide da ne znamo težačke poslove ostaćemo bez hleba. Mnoge stvari nismo znali o selu, ali smo brzo učili.

Često bi dolazili vojnici pre svitanja i opkolili bi selo. Svi su na nogama, pošto je lajanje pasa bio prvi znak da neko ulazi u selo, a svako domaćinstvo je imalo psa. Došla je Nedićeva vojska i opkolila našu kuću-štalu. Ulazi jedan uniformisani čovek i grubo kaže: „Znamo da ste Jevreji. Dugo ste se krili, dosta ste i živeli, vodimo vas Nemcima.“

Oficir izlazi, mi plačemo i ljubimo se, a mama deli ono malo proje što je ostalo od juče. Uto je ušao drugi oficir i uz blag osmeh upitao zašto plačemo. Mama mu je odgovorila: „Pa ako nas vodite da nas predate Nemcima da nas ubiju jer smo Jevreji, zar to nije dovoljan razlog da plačemo“? Onda je oficir zagrlio mamu i rekao: „Zapamtite šta ću vam reći: imam tajno naređenje da vas sakrijem. To ne zna ni moj kolega.“

Vojska se pokupila i otišla. Za to vreme je celo selo došlo do nas. Svi su vikali: „Ne dirajte naše izbeglice, oni su dobri ljudi.“

Mladi oficir zagrlio mog oca i obrati se seljacima: „Ja sam iz istog mesta odakle su i ove izbeglice. Čuvajte ih, jer teško je ostaviti svoje ognjište.“

Zasad smo, hvala Bogu, ostali živi. Ljubimo se i tata čita molitvu. Ali te iste noći dolazi partizanski komesar iz odreda koji je već odavno bio u blizini. Vode tatu i ispituju ga, sumnjaju da je špijun i pitaju zašto ga grli Nedićev oficir. Održali su i sastanak na kome je moj otac bio okrivljen. Posle duge rasprave osude ga na smrt. Jedna partizanka, predratni komunist, bila nam je naklonjena. Ona se cele noći trudila da dokaže da je Nikola Petrović Jevrejčin, da uopšte nije kriv i da je pošten čovek. Podsetila ih je na to da je moj otac odmah po dolasku rekao ko smo i šta smo. Ako je on uvek bio pošten i iskren, zašto sada da mu ne poverujemo. Partizani su ga zato konačno oslobodili. I ovog puta smo ostali živi.

Jednog prolećnog dana, to je bila već 1943. godina, otišla sam u Prokuplje sa seljankama na pazar. Ponele smo jaja, krompir i luk, a trebalo je i da svratim u apoteku, pošto je mama bila bolesna. Kada sam izašla iz apoteke, prišao mi je jedan uniformisan čovek i zatražio ličnu kartu. Uvek sam bila presrećna kada su mi tražili ličnu kartu jer bi našli

Veru Petrović. Međutim, ovaj vojnik je bez ikakvog objašnjenja iscepao moju ličnu kartu i bacio parčiće na zemlju. Činilo mi se tada da mi je srce pocepao. „Uhapšena si.“ Na moje pitanje zbog čega, odgovorio je: „Čućeš kad dođeš u stanicu.“ Čitaju mi optužnicu:

„Bila si u borbi kod Blaca i ranila si ovog oficira, on te prepoznao...“

Vode me u zatvor. Posle mnogih saslušavanja i ponižavanja, izručili su me Nemcima. Kod Nemaca u Prokuplju bila sam nekoliko dana, a onda su me otpremili u Gestapo u Leskovac, u koji smo stigli oko podneva. Sprovode me četiri nemačka vojnika. Prolaznici zastaju i gledaju, a meni teku suze na oči. Odvođe me u samicu, a potom često izvode na saslušanje. Jednom su mi stavili revolversku cev u usta: mislila sam da ću umreti. Oči su mi presušile, ostala sam bez suza, sa gorčinom u srcu i uporno sam ponavljala: „Ja sam Vera Petrović, nemam nikakve veze sa Jevrejima, a nisam ni partizanka.“

Tu sam morala svakog dana da ribam samicu, a posle toga da perem veš nemačkim vojnicima. Tražili su zdrave, jake i mlade da svakog dana donose proju iz pekare. Pleh je bio velik, pa smo redovno išle po dve. Pekar je bio Srbin i uvek nas je sažaljivo gledao.

Silva sa majkom, ocem i bratom

Jednog dana je moja bolesna majka stigla u Leskovac. Ja sam u Gestapou bila već osam meseci. Mama nije nikog poznavala u Leskovcu, nije imala novca, pa kad se smrklo sela je na trotoar da bi sutra otišla do zatvora. Prolaznici su je zagledali i mislili da prosi. Jedna žena srednjih godina je zastala i pitala je da li joj je dobro. Moja mama je moli da produži, da ne pravi gužvu. Žena ipak insistira i mama prihvata

da uđe u kuću kod ove dobre žene jer je sedela upravo ispred njene kuće. Skuvala joj je čaj: „Gospođo, vi ste bolesni, ali vidim da imate i neku veliku brigu.“ Mama je odgovorila: „Da, ćerka mi je već osam meseci u zatvoru u Gestapou, to je u logoru.“ Na to je žena rekla: „Pokušaću da vam pomognem. Ovde stanuje komandant logora koji mi se udvara.“ Moja majka se onda još više uplašila i želela da pobegne, ali ju je dobra žena umirila: „Molim vas ostanite, sutra je Uskrs, pa će dozvoliti i posete logoru.“

Sutradan preko zvučnika čujem: „Partizanka Vera neka izađe iz kruga.“

Šetnja se odvijala svakog dana po pola sata u zatvorskom krugu. Dolazim na poziv i vidim mamu, a nepoznata žena koja je sa njom, grli me i ljubi i predaje mi kolače. To je za mene bilo nezamislivo. Činilo mi se da sanjam, ili da sam skrenula s pameti, da sam šenula, a ova žena me grli, ljubi i šapuće da će biti sve dobro. Konačno mi prilazi i mama, a ona žena razgovara sa Nemcem. Na brzinu šapnem mami da se možemo videti kod pekare, objasnim joj gde je to i u koliko sati ćemo biti tamo. Kod Nemaca je sve teklo po utvrđenom redu.

Posle izvesnog vremena pregledao me je jedan lekar Srbin i upitao da li sam zdrava, ili me nešto boli. Odgovorila sam da sam zdrava i da me ništa ne boli. Ne znam šta je on preveo Nemcima, ali posle dva dana bila sam puštena iz logorskog zatvora.

Nemam isprave, nemam novca, ne poznajem nikog u Leskovcu. Setim se našeg pekara i odem kod njega u nadi da će mi pomoći. Kada sam ušla u pekaru bez nemačkih stražara, pekar se bio uplašio jer je sigurno pomislio da sam pobegla, pa sam mu objasnila da sam puštena. Na moju veliku radost rekao mi da je malo pre toga dolazila i moja majka. Mislila sam da ću vrištati od sreće. Objasnio mi je kuda je otišla. Trčala sam i stalno ponavljala: „Šema Israel, Adonaj eloenu.“

Izdaleka vidim s leđa jednu staricu, moja majka je tada imala samo 44 godine. Glasno vičem: „Mama“, ona se okreće i trčimo jedna drugoj u susret. Plačemo i ljubimo se bez reči.

Odlučimo da odemo u Jugovac. Hvala Bogu, do Prokuplja stižemo bez komplikacija. Sada u Jugovac, ali mama više ne može pešice po bespuću. Ima Boga – jedan seljak na kolima sa upregnutim volovima prima nas i odvodi do Jugovca. Svi se okupljaju da nas vide, tata i brat plaču. Sreća je ušla u naše sklonište, u našu štalu.

Na žalost, nismo se dugo ni radovali ni bili bezbrižni. Stigli su partizani i mobilisali mog brata. A pošto su znali da je gimnazijalac,

odredili su da bude mobilizacioni oficir, što znači da ide od sela do sela i mobiliše mlade seljake. To je već bio avgust 1944. godine. Brat je najpre došao u našu štalu i zamolio me da mu operem vojničko odelo rekavši: „Ostaću na terenu jedno dva-tri dana.“

Selo najbliže Jugovcu bilo je Pašince. U selu svi ustaju kad svane, a ležu kad se smrkne jer nema ni gasa ni sveća. Mi smo polegali i u mraku tiho razgovarali. Svi se molimo da ostanemo zdravi i živi i da prestane rat. Posle kratkog vremena neko doziva moga oca da izađe napolje jer sad već svi viču: „Joca je poginuo!“ Otac kaže: „Ne, on je do sad bio ovde, tek je krenuo odavde.“ U selu je bio još jedan Joca i tata ih šalje tamo. „Ne, Nikola, poginuo je tvoj Joca, Joca izbeglica, evo ga u kolima.“

Moja majka i otac ne znaju više za sebe. Seljaci ih vode u neku kuću. Ja sam sama pored mog Joške. Mnogo seljaka je oko naše štale. Odjednom nešto zakrklja, a ja sva uplašena, ali i srećna vrisnem: „Živ je, živ je!“ Stariji seljaci me odvođe i objašnjavaju: „Ne, nije živ, to izlazi krv iz srca.“

Sahranili smo brata na seljačkom groblju uz sve počasti. Ispostavilo se da je u susednom selu Pašince došlo do nesporazuma i pucnjave među partizanima. Nastradao je samo moj brat. Moj je otac u sebi rekao Kadiš. To je bilo 24. avgusta 1944. godine i rat se bližio kraju.

Čim je Beograd bio oslobođen, u oktobru 1944, tata je uspeo da dobije limeni sanduk, pa smo se vozom u jednom furgonu vratili u Beograd. Brata smo sahranili na Jevrejskom groblju. U oslobođenom Beogradu shvatila sam da smo konačno preživeli rat, da su progoni protutnjali, ali sam se sve češće pitala zašto smo mi Jevreji morali toliko da stradamo. Do juče smo morali da krijemo da smo Jevreji, a sad sam to želela svakom da kažem:

*Znajte svi
koji ste za vreme rata bili u svom domu,
znajte svi vi
koji ste za vreme rata teško živeli
znajte svi vi
da smo mi Jevreji bez krivice krivi,
krivi što smo živi,
bili osuđeni na smrt.
Znajte svi vi
da mi nismo imali prava
ni koliko jedan pas.*

*Znajte svi vi
mi koji smo ostali živi
umemo da cenimo svaki dan,
svaki moment, svaki tren.*

Jer
idemo uspravno

i
kažemo slobodno

Mi smo Jevreji.

Kad smo došli u našu kuću, čuli smo da je kuća bila prodana, a kupac je bio jedan Srbin. Čim je saznao da smo se vratili, došao je, izvinio se i rekao: „Nemci su prodavali, pa da je nisam kupio ja, kupio bi neko drugi.“ Zatim je sve kupoprodajne ugovore pocepao pred nama i rekao mami: „Smatrajte da sam vam čuvao kuću.“

Naš stan je bio velik, pa su partizanske vlasti dodelile polovinu stana jednom borcu.

Ja sam nastavila školovanje i studije na Ekonomskom fakultetu. Upoznala sam studenta farmacije Milutina Uskokovića i mi smo se registrovali, kako se onda govorilo za sklapanje braka. Iz braka, koji je bio veoma srećan, imam dve kćerke: Sonju koja je farmaceut kao i njen otac i Draganu koja je bankarski službenik. Imam unuka Milutina koji nosi ime moga muža, ali on živi u Holandiji i oženjen je Holanđankom. Imam i unuku Zoranu koja je student četvrte godine farmacije i imam i najmlađeg unuka Radeta. Moj muž je umro 1993. godine. Bio je dobar suprug, brižan otac, nežan deda. Poštovao je moju veru, a ja njegovu. Poštujući moje jevrejsko poreklo, svi moji unuci bili su na školovanju u Izraelu.